

Горемикіна Ю.В.,

канд. екон. наук, наук. співроб.,
Інститут демографії та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України
refer5718@gmail.com

Горемыкина Ю.В.,

канд. экон. наук, науч. сотр.,
Институт демографии и социальных исследований
им. М.В. Птухи НАН Украины

Goremukina Yu. V.,

Ph.D. in Econ., Researcher,
Ptukha Institute for demography and social
studies of the National Academy of Sciences of Ukraine

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ В УКРАЇНІ : ПЕРВИННІ ТА ВТОРИННІ СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА В УКРАИНЕ: ПЕРВИЧНЫЕ И ВТОРИЧНЫЕ СОЦИАЛЬНЫЕ РИСКИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE: THE PRIMARY AND THE SECONDARY SOCIAL RISK OF HUMAN DEVELOPMENT

У статті розглянуто питання соціальних ризиків людського розвитку у контексті функціонування системи соціального захисту. Запропоновано поділяти дані ризики на первинні та вторинні, виявлені основні чинники появи вторинних соціальних ризиків. Стаття містить схему процесу формування відторгнення як агрегованого соціального ризику.

В статье рассматриваются вопросы социальных рисков человеческого развития в контексте функционирования системы социальной защиты. Автором предложено разделять данные риски на первичные и вторичные, выявлены основные факторы появления вторичных социальных рисков. Статья содержит схему процесса формирования отторжения как агрегированного социального риска.

This article deals with the social risks of human development in the context of the system of social protection. The objectives of this paper is to examine the characteristics of social risks of human development in the context of the system of social protection and to develop the scheme for the process of forming social risks, to detect the secondary social risks and their key factors. The author proposed to separate the primary and the secondary social risks of human development. It deepens the understanding of the nature of social risk under current conditions, contributes to a clear allocation of specific social risks and threats for the successful implementation of policy measures. Furthermore, the outlining of the main stages of the rising of social exclusion creates the basis for the analysis capabilities of state intervention in this process at every stage in order to prevent social exclusion by itself by softening of social risks that shaping it. The main outlook for the further research in this area is development of the methodological foundations of the assessment of primary and secondary social risks of human development, which is a necessity for practice in the field of social protection.

Ключові слова. Людський розвиток, соціальний захист, соціальний ризик, система соціального захисту, загроза для людського розвитку.

Ключевые слова. Человеческое развитие, социальная защита, социальный риск, система социальной защиты, угроза для человеческого развития.

Keywords. Human development, social protection, social risk, social security system, the threat for a human development.

Вступ. Концепти людського розвитку та трудового потенціалу перебувають у тісному взаємозв'язку, оскільки трудовий потенціал виступає рушійною силою людського розвитку. Саме тому ризики, які існують для людського розвитку в Україні, фактично тотожні ризикам для трудового потенціалу країни. На нашу думку, ризиком людського розвитку є певна ймовірність припинення прогресу або настання регресу процесів людського розвитку. Ризики людського розвитку за своєю сутністю охоплюють усі сфери життєдіяльності людини і можуть мати екологічний, економічний і соціальний характер. Безсумнівно усі з названих типів ризиків є надзвичайно актуальними в умовах сучасного суспільства, проте останній тип ризиків (соціальні) в Україні почали вивчати відносно нещодавно і їх остаточна концепція продовжує формуватись. До соціальних ризиків можна віднести і ризики у сфері соціального захисту, які регулярно посилюють свій вплив у зв'язку з трансформацією соціально-демографічної структури населення України у бік збільшення чисельності громадян віком 65 років і старше, появою такої категорії населення як «внутрішньо переміщені особи», зростанням кількості осіб з інвалідністю. Водночас дослідженню ризиків у сфері соціального захисту на сьогодні приділяється недостатня увага, не визначено їх основних факторів та алгоритму формування, що, однак не зменшує їх негативних наслідків для суспільства. Таким чином, питання формування теоретичних підходів до визначення сутності ризиків у сфері соціального захисту представляє значний науковий і практичний інтерес.

Постановка завдання. Цілями даної статті є розгляд особливостей соціальних ризиків людського розвитку в контексті функціонування системи соціального захисту, розробка схеми процесу формування соціальних ризиків, виявлення вторинних соціальних ризиків та їх основних факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує низка сучасних публікацій присвячених тематиці соціальних ризиків. Окремі аспекти даної тематики висвітлено у роботах Н. Топішко, Л. Бевзенко, М. Лощиніна, Ю. Плотинського, Ю. Саєнка, В. Трубініна, Л. Безтелесної, О. Залєтова, А. Соболева, В. Роїка, М. Шавариної, Н. Шаманської, В.Базилевича, Н.Борецької, Н. Зленка, Д. Федотова, С. Шимківа, А. Суханової. Питання соціального захисту у концепції людського розвитку досліджували Е. Лібанова, О. Макарова, О. Грішнова, Л. Черенько, О. Хмелевська, Т. Калашнікова, Г. Герасименко, Т. Семигіна.

Результати дослідження. Розкриття сутності ризиків у системі соціального захисту не видається можливим без звернення до категорії соціального ризику. Н. П. Топішко зазначає, що поняття «соціальний ризик» було введено у науковий обіг згідно з низкою міжнародних актів, серед яких: Конвенції та Рекомендації МОП № 10 (1952 р.) про мінімальні норми соціального забезпечення; № 128 (1967 р.) про допомоги у зв'язку з інвалідністю старістю та у разі втрати годувальника; Європейський Кодекс соціального забезпечення (1964 р. та 1990 р.); Європейська хартія про основні соціальні права трудящих (1989 р.) тощо [18, с. 401]. У зв'язку з цим багато вітчизняних науковців (Л. Бевзенко,

М. Лощинін, С. Мартинюк, Ю. Плотинський, Ю. Саєнко, В. Трубінін) одностайні з визначенням соціального ризику, запропонованим МОП, згідно з яким соціальний ризик — це втрата доходу, що спричиняє необхідність матеріальної підтримки громадян для задоволення мінімальних потреб незалежно від їхніх індивідуальних можливостей» [2, с. 10].

Виходячи із загального розуміння поняття «ризик» як ймовірності настання певної події низка авторів визначають поняття соціальний ризик як ймовірність настання випадкових, незалежних від волі людини подій, що порушують її нормальну фізіологічну і соціально-економічну життєдіяльність [9; 14; 15].

Аналогічну за контекстом думку висловлює і В.Д. Роїк, який вважає соціальні ризики чинниками порушеннями нормального соціального положення людей при ушкодженні здоров'я, втраті працездатності або за браком попиту на працю (безробіттям), що супроводжуються настанням для зайнятого населення матеріальної незабезпеченості через втрату заробітку, додаткових витрат, пов'язаних з лікуванням, а для сімей — втратою джерела доходу у випадку втрати годувальника [11]. Разом з цим, В.Д. Роїк визначає соціальні ризики і як ймовірність настання матеріальної незабезпеченості працівників через втрату працездатності внаслідок професійних і загальних захворювань, нещасних випадків або відсутність попиту на робочу силу (трудові ресурси) [12, с. 27].

Близьким до позиції В.Д. Роїка є визначення соціальних ризиків як ймовірності різкого зменшення або втрати громадянами та членами їхніх родин тимчасово або назавжди засобів до існування (доходів) за об'єктивними причинами (через досягнення пенсійного віку, у разі втрати працездатності, професійних захворювань, нещасних випадків на виробництві, що призвели до інвалідності, утрати годувальника) запропоноване М. П. Шавариною та Н. В. Шаманською [20].

Соціальні ризики можуть бути представлені і мірою очікуваного наслідку певного явища, настання якого пов'язано із вірогідністю втрати або обмеження економічної самостійності та соціального благополуччя людини [13, с. 345].

Деяко інакше трактування соціального ризику пропонує В.Д. Базилевич характеризуючи соціальний ризик як ризик виникнення таких негативних соціальних явищ, як злочинність, порушення безпеки об'єктів, несприятливі соціальні зовнішні об'єкти та ін. [16].

У свою чергу Н. П. Борецька пов'язує соціальні ризики із небезпекою соціальних деформацій і диспропорцій у функціонуванні й розвитку людини, суспільства, держави [3, с. 100].

Д. Ю. Федотов відносить до соціальних ризиків усі несприятливі події в житті людей, які впливають із усталених форм суспільних відносин [19].

Певне узагальнення у визначенні соціальних ризиків знаходимо у роботі [6], де Н. Н. Зленко загалом поділяючи тезу А. Альгіна про те, що соціальні ризики перебувають у зв'язку зі зміною системи орієнтації в життєдіяльності людини, предметного середовища людини [1], відносить до соціальних ризиків і процеси, які виникають у соціальній сфері, несуть небезпеку соціальної дестабілізації і за своєю структурою є доволі складними, характеризуються специфічними функціями і наслідками, які стосуються усього суспільства в цілому, що, в свою чергу, зумовлює складність їх оцінювання та прогнозування появи, розвитку і величини наслідків.

С. А. Шимків розглядає соціальний ризик як соціальне явище, що веде до виникнення загрози життю та здоров'ю соціальних суб'єктів у будь-якій сфері життєдіяльності — економічній, політичній, трудовій, соціальній. Такі ризики виникають з причин суспільного характеру й захиститися від них індивідуально в переважній більшості випадків неможливо, оскільки вони зумовлені складним комплексом об'єктивних соціально-економічних умов і практично не залежать від волі окремої людини [21, с. 94].

І.С. Ярошенко привертає увагу до юридичного аспекту соціальних ризиків. На його думку, соціальний ризик — це визначена законодавчо ймовірність настання матеріальної незабезпеченості в результаті втрати заробітку або трудового доходу з об'єктивних, соціально значимих причин, а також необхідності додаткових витрат. При цьому ситуація соціального ризику може виникнути внаслідок втрати самої здатності до праці (у результаті хвороби, нещасного випадку, народження дитини та догляду за нею, старості і т. д.); відсутності попиту на працю (безробіття) [22].

Отже, наведені визначення дають змогу окреслити найрозповсюдженіші соціальні ризики: безробіття, непрацездатність внаслідок інвалідності або хвороби, старість, вагітність, догляд за дітьми, смерть годувальника. Наслідки даних ризиків громадяни, як правило, не спроможні подолати самотійно, відповідно постійно існує потреба у певних заходах державної політики, які здатні регулювати соціальні ризики.

А. Суханова у своєму визначенні сутності соціального ризику акцентує увагу на роль держави: « соціальний ризик — це сукупність імовірних подій, що мають об'єктивний характер, настання яких зумовлюється соціально-значимими причинами, наслідками їх реалізації є погіршення життєвого, матеріального та соціального становища особи чи групи людей, та зумовлюють факультативну участь держави в побудові системи нейтралізації негативних наслідків їх настання» [17, с. 152].

Таку систему представляє собою система соціального захисту. Фактично соціальний захист населення — це система управління соціальними ризиками з метою підтримки встановлених суспільством соціальних стандартів життя кожної людини. Її економічна сутність полягає в перерозподілі національного доходу для забезпечення відтворення людини в умовах дії соціальних ризиків [14, с. 95].

У контексті соціально-трудових відносин система соціального захисту представляє собою фактор збереження трудового потенціалу на всіх етапах відтворення соціально-демографічного циклу, компенсаторним і мотиваційним механізмом для працівників, її призначення — пом'якшення наслідків соціальних ризиків, що виникають у різних сферах життєдіяльності людини, у тому числі на ринку праці. З точки зору соціальних ризиків систему соціального захисту необхідно розглядати у двох площинах: як систему, яка функціонує з метою мінімізації наслідків ризиків і попередження виникненню нових соціальних ризиків і як систему, що продукує соціальні ризики. Керуючись даною логікою доцільно виділяти соціальні ризики першого порядку (первинні), тобто ті ризики, на мінімізацію яких повинна впливати система соціального захисту і соціальні ризики другого порядку (вторинні), тобто ті соціальні ризики, які виникають унаслідок недоліків у системі соціального захисту.

До соціальних ризиків першого порядку можна віднести більшість відомих соціальних ризиків, які вже згадувались вище (безробіття, втрата годувальника і т. д.). Первинні ризики виникають не залежно від системи соціального захисту і стають причиною потрапляння певної особи до неї.

Поява вторинних соціальних ризиків означає не виконання системою соціального захисту своїх безпосередніх функцій, тобто особа яка зазнала впливу негативних наслідків соціального ризику не змогла нейтралізувати чи частково пом'якшити ці наслідки. Таким чином, вторинні соціальні ризики є ризиками «власне системи соціального захисту».

Як і всі ризики для людського розвитку, соціальні ризики, серед яких і ризики у системі соціального захисту, мають певну етапність у своєму формуванні та причинно-наслідкові зв'язки. Вихідною точкою формування соціального ризику виступають загрози для людського розвитку (рис. 1). Загрозами для людського розвитку можуть бути будь-які фактори, що своїм впливом здатні зупинити процеси людського розвитку і (або) призвести до регресу цих процесів. Основними загрозами для людського розвитку є: продовольчі загрози (оцінюються на основі аналізу набору показників: добове споживання калорій у відсотках до мінімальної потреби, індекс виробництва продуктів харчування на душу населення, коефіцієнт залежно від імпорту продукції), екологічні загрози (радіаційне забруднення, хімічне забрудненням, геомагнітні, електромагнітні випромінювання), загрози для здоров'я (неповноцінне харчування, небезпечні для здоров'я умови праці та проживання, низькі та нестабільні доходи, бідність і злидні, зниження доступу до ефективного медичного обслуговування, забруднення довкілля, епідемії і пандемії), загрози особистій безпеці (природні та техногенні аварії та катастрофи, нещасні випадки на виробництві, на транспорті, в побуті, смертність від дорожніх пригод, зростання злочинності, військові і бойові дії, насильство держави), економічні загрози (безробіття, ризикована зайнятість, інфляція, зниження надійності доходів, втрата або зниження доступу до джерел доходів), політичні загрози (політичні переслідування, систематичні тортурами, жорстоке поводження з населенням з боку держави, репресії з боку держави щодо окремих осіб і груп, контроль сфери ідеології інформації), суспільні та культурні загрози (руйнування традиційних спільнот — родини, громади, організації, етнічної групи, деструктивні тенденції в розвитку суспільства, втрата культурного різноманіття, монополізація засобів масової інформації). Дані загрози виокремлені відповідно до основних аспектів безпеки людини, виділених у Доповіді ПРООН про розвиток людини за 1994 рік [10].

Загрози для людського розвитку, потрапляючи у соціально-економічну систему, як правило реалізуються у найслабшому сегменті цієї системи. Дана реалізація починається з локалізації загрози, яка можлива на трьох основних рівнях: 1) під загрозу підпадає усе населення (країни, світу, регіону), 2) під загрозу підпадає окрема територія (країни, світу, регіону), 3) під загрозу підпадають соціально-вразливі групи населення, тобто групи, які не мають можливостей або (і) ресурсів для протидії. Після локалізації загрози відбувається її максимізація або мінімізація залежно від конкретних умов (рис. 1). Наприклад, працівникам заводу, який припиняє свою діяльність загрожує безробіття. У даному випадку вони є соціально-вразливою групою. Проте теоретично їм можуть запропонувати інше місце

роботи і виплатити відповідну компенсацію — у такому випадку йдеться про мінімізацію загрози або ж навпаки — не виплатити компенсацію і не запропонувати іншого робочого місця, тобто матиме місце максимізація загрози.

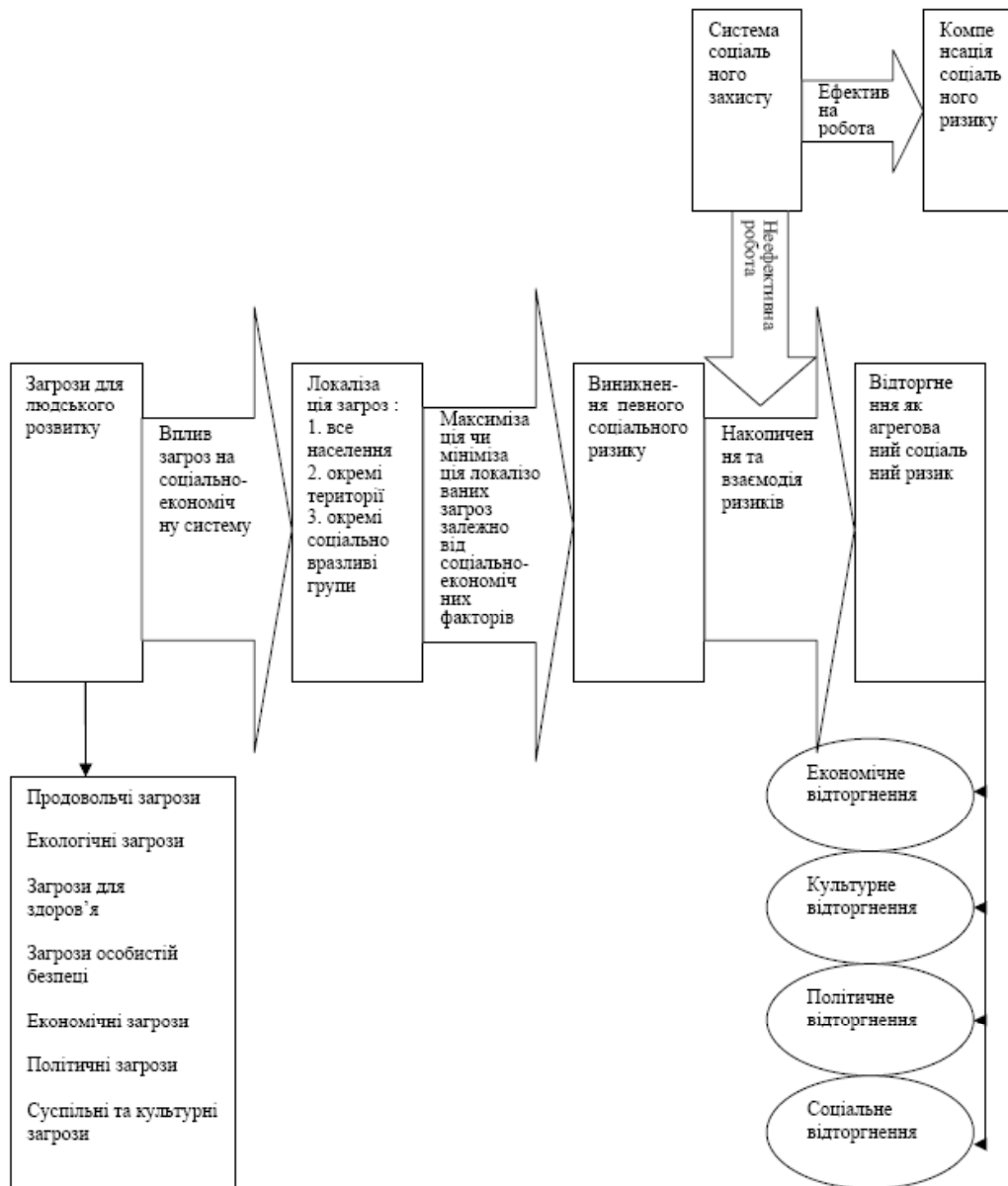

Рис. 1. Процес формування соціального ризику людського розвитку

Локалізована загроза означає певну ймовірність негативних наслідків, що фактично і є соціальним ризиком. Якщо загроза потрапляє у середовище, яке їй протидіє, то вона або не реалізується взагалі (у такому разі йдеться про відсут-

ність соціального ризику) або ймовірність настання негативних наслідків від її реалізації є досить низькою (у такому разі йдеться про низький рівень соціального ризику чи його відсутність).

Соціальні ризики існують не ізольовано, вони мають здатність накопичуватись і взаємодіяти. Саме на цьому етапі включається система соціального захисту, яка або працюючи ефективно компенсує ризик, не дає йому накопичуватись і тим сам мінімізує його можливі негативні наслідки, або навпаки: неефективна робота системи сприяє накопиченню та взаємодії ризиків чим призводить до появи агрегованого ризику — соціального відторгнення (рис. 1). Так, на думку Е. М. Лібанової, відторгнення визначається взаємодією ризиків з низькою рушійних сил, якими можуть бути інститути та норми, принципи та поведінка, місцеві умови (різноманітність можливостей працевлаштування, екологія, інфраструктура, відстань до столиці чи регіональних центрів) тощо [7]. К. В. Гриняк звертає увагу на акумулятивність характеру соціального відторгнення, що становить значну небезпеку для соціального середовища [5, с. 145—148].

О.В. Макарова зауважує, що соціальне відторгнення (виключення) полягає у тому, що окремі люди або групи людей страждають від низки взаємопов'язаних проблем, таких, як відсутність чи низький рівень доходу, погані умови життя, відсутність можливості отримувати життєво важливі послуги (охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги), брати участь у суспільному, культурному або політичному житті, а також спілкуватися з друзями та родичами [8, с. 58]. Дане визначення є найсучаснішим.

Схожої позиції дотримується і З. Галушка: « у найбільш загальному розумінні соціальне виключення означає невідповідність частини населення стандартам життєдіяльності, що склалися в суспільстві, що зумовлюється передусім порушенням (невиконанням) чинного законодавства в умовах перехідного суспільства. Як правило характерними рисами соціального виключення визнають: низькі рівні споживання та доходу індивідів чи груп; обмежений доступ до суспільних механізмів підвищення добробуту; переважно пасивний тип взаємодії з суспільством» [4, с. 15].

Отже, соціальне відторгнення означає брак у громадян ресурсів і можливостей, а за таких умов процеси людського розвитку не здатні нормально функціонувати і відбувається регрес. Люди, що опинилися «поза суспільством», відторгнені ним, не можуть брати участь у виробництві, у соціально-економічному та політичному житті, вони перестають бути рушійною силою людського розвитку. Сучасні науковці виділяють чотири види соціального відторгнення: 1) економічне (низькі доходи); 2) політичне; 3) культурне; 4) соціальне (соціальні послуги та соціальне оточення) відповідно до принципів сфер життєдіяльності людини.

Окресливши етапність і причинно-наслідкові зв'язки формування соціальних ризиків повернемося до питання вторинних соціальних ризиків. Умовно серед них можна виділити правові, організаційні та ресурсні ризики. До правових ризиків належить: бюрократизація процедур пов'язаних із соціальним захистом; помилка виключення / включення у системі соціального захисту; не відповідність законодавчих актів реаліям у країні. До організаційних ризиків відносимо: некомпетентність і низьку мотивацію персоналу, який працює у сфері соціального захисту; високе навантаження на одного фахівця; відсутність координації дій між установами, які призначені для вирішення проблеми отримувача соціа-

льних послуг; територіальна віддаленість установи, що надає соціальні послуги від отримувачів. Ресурсними ризиками у системі соціального захисту є: недостатність фінансових ресурсів установ та організацій сфери соціального захисту для здійснення діяльності; недостатня кількість кадрів для здійснення діяльності у сфері соціального захисту; застарілість або відсутність необхідного обладнання для надання відповідних соціальних послуг.

Кожен з названих видів вторинних ризиків у системі соціального захисту спричинюється конкретними чинниками (рис 2). Так, зокрема правові ризики викликані відсутністю ревізії законодавчих актів з питань соціального захисту (наприклад, в Україні зміст споживчого кошика не переглядався з 2000 р. по 2016 р.), надмірною законодавчою регуляцією сфери соціального захисту (в Україні існує значна кількість законодавчих з питань соціального захисту, які дублюють положення один одного, а інколи навіть вступають у суперечність), прийняття законодавчих актів без належного фінансового обґрунтування (в Україні така ситуація була характерною в перші роки незалежності, коли намагаючись здобути прихильність громадян законодавці збільшували кількість пільгових категорій, здійснення виплат яким на сьогодні стало проблематичним питанням для держави). Чинники організаційних ризиків, такі як низька заробітна плата працівників сфери соціального захисту та їх недостатня участь у системі підвищення кваліфікації, викликають відтік кваліфікованих кадрів, погіршуючи якість соціального обслуговування, а неврахування потреб територіальної одиниці у заходах соціального захисту та недостатня співпраця між організаціями системи соціального захисту здатні звести нанівець будь-які зусилля навіть працівників високої кваліфікації. Ресурсні ризики провокуються збільшенням кількості отримувачів соціальних послуг і виплат (у результаті чого збільшується навантаження на державний бюджет), нераціональним фінансуванням установ сфери соціального захисту (коли фінансується не послуга, яка задовольняє потребу отримувача, а утримання самої установи), неврахуванням потреб територіальної одиниці у заходах соціального захисту (що зазвичай стає причиною нестачі ресурсів для ефективного соціального захисту). На рис. 2 зображено перетини зон вторинних соціальних ризиків у сфері соціального захисту. Саме тоді, коли кілька соціальних ризиків перетинаються, їх наслідки починають акумулюватись відтісняючи вразливу групу від участі у суспільному та соціально-економічному житті країни виникає соціальне відторгнення. Формування теоретичних уявлень про соціальне відторгнення як агрегований наслідок соціальних ризиків, про фактори і зміст вторинних та первинних соціальних ризиків, особливості їх виникнення дасть змогу підвищити ефективність роботи системи соціального захисту і здатність суспільства протистояти можливій зупинці або регресу процесів людського розвитку.

Висновки. Виокремлення первинних і вторинних соціальних ризиків людського розвитку поглиблює розуміння природи соціального ризику у сучасних умовах, сприяє чіткому виділенню конкретних соціальних ризиків і загроз для успішного здійснення заходів державної політики, а окреслення основних етапів виникнення соціального відторгнення створює підґрунтя для аналізу можливостей державного втручання у цей процес на кожній стадії з метою недопущення самого соціального відторгнення шляхом пом'якшення наслідків соціальних ризиків, які його формують.

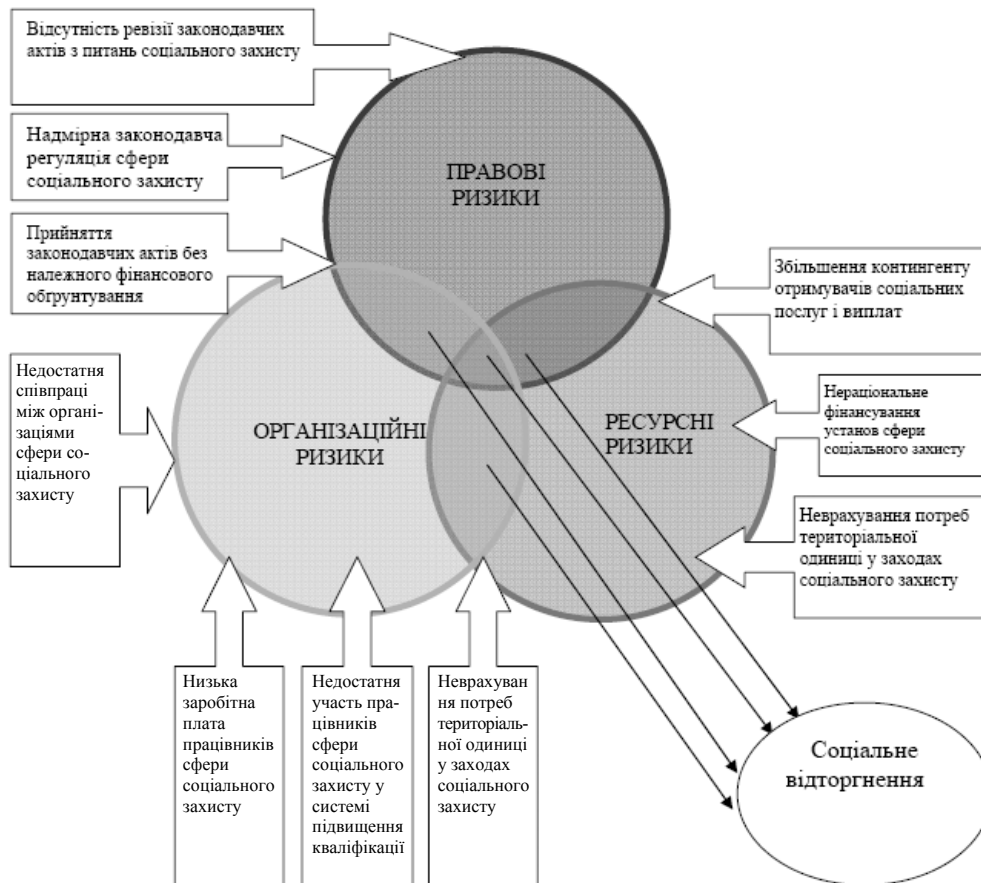

Рис. 2. Вторинні ризики у системі соціального захисту та їх чинники

Основною перспективою подальших розвідок у даному напрямку виступає розробка методичних засад оцінювання первинних і вторинних соціальних ризиків людського розвитку, що є необхідністю для практичної діяльності у сфері соціального захисту.

Література

1. Альгин А. Риск и его роль в общественной жизни / А. Альгин. — М. : Мысль, 1989. — 187 с.
2. Безтелесна Л. Ефективність управління соціальними ризиками найманих працівників / Л. Безтелесна, С. Мартинюк // Україна: аспекти праці. — 2007. — № 6. — С. 17—24.
3. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. — Донецьк: Янтра, 2001. — 351 с.
4. Галушка З.І. Соціальне виключення як об'єкт економічного аналізу / З.І.Галушка, М. В. Соболева // Вісник Київського нац. університету ім. Тараса Шевченка: сер.: Економіка. — 2014. — Вип. 7(160). — С. 14—19.

5. *Гриняк К.В.* Соціальне відторгнення як ризик на ринку праці: динаміка розвитку в Україні та наслідки / К.В. Гриняк // Науковий вісник ХДУ. — 2015. — №10. — С. 145—151.
6. *Зленко Н. Н.* Риск в обществе и общество риска [Электронный ресурс] / Н.Н. Зленко. — Режим доступа : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/FilosNauk/2008_2/123.pdf
7. *Лібанова Е.* Україна: на шляху до соціального залучення / Е. Лібанова [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://svitppt.com.ua/politika/ukraina-na-shlyahu-do-socialnogo-zaluchennya.html>.
8. *Макарова О.В.* Соціальне відторгнення в Україні: специфіка проявів та методологія оцінювання / О. В. Макарова // Демографія та соціальна економіка. — 2011. — N 1. — С. 57—68.
9. *Мешавкина Н. А.* Социальный риск в современном российском обществе : дисс.... канд. социол. наук :22.00.04 / Н. А. Мешавкина. — Уфа, 2006. — 144 с.
10. ПРООН. Отчет по человеческому развитию. 1994. — Нью-Йорк, 1994.
11. *Роик В. Д.* Основы социального страхования / В.Д. Роик. — М.: Анкил, 2005. — 256 с.
12. *Роик В.Д.* Социальное страхование: теоретические и методологические основы / В. Роик // Человек и труд. — 2005. — № 2. — С. 23—30.
13. Социальная энциклопедия / За ред. А. П. Горкина и др. — М.: БРЭ, 2000. — 438 с.
14. Страхование: учебник для академического бакалавриата / под ред. Л. А. Орланюк-Малицкой, С. Ю. Яновой. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2014. — 869 с.
15. Страхування від нещасних випадків: навчальний посібник / О.М. Залетов, А.М. Соболев, О.В. Бондар. — К.: Міжнародна агенція «BeeZoone», 2003 — 352 с.
16. Страхування: підручник / За ред. В.Д. Базилевича. — К.: Знання, 2008. — 1019 с.
17. *Суханова А.* Соціальний ризик втрати здоров'я як елемент системи страхового захисту здоров'я / А. Суханова // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. — Вип. 35. — Ч.П. — 2013. — С. 147-153.
18. *Топішко Н.П.* Соціальні ризики як чинник регулювання системи соціального захисту населення / Н.П. Топішко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: зб. наук. праць. Серія «Економіка». — 2009. — Вип. 11. — С. 401—411.
19. *Федотов Д. Ю.* Методы управления социальным риском / Д. Ю. Федотов // Известия ИГЭА. — 2003. — №3—4 (36—37). — С. 18—22.
20. *Шаварина М. П.* Пенсійне страхування в контексті соціальних ризиків [Електронний ресурс] / М. П. Шаварина, Н.В. Шаманська. — Режим доступу : <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file>.
21. *Шимків С. А.* Сутність соціальних ризиків та управління ними у контексті страхування від нещасних випадків на виробництві / С. А. Шимків // Економіка та держава. — 2014. — № 5. — С. 93—96.
22. *Ярошенко І.С.* Право соціального забезпечення. Навч. посіб. / Ярошенко І. С. — К.: КНЕУ, 2005. — 232 с.

References

1. Algin, A. (1989) The risk and its role in public life. Moscow: Mysl', 187 p.
2. Beztelesna, L. (2007) "The effectiveness of management social of risk employees", *Ukrayina: aspekty pratsi*, no. 6, pp. 17—24.
3. Borets'ka, N. P. (2001) Sotsial'nyy zakhyst naseleण्या na suchasnomu etapi: stan i problemy [Social protection at modern stage: state and problems], Yantra, Donetsk, Ukraine.

4. Halushka, Z.I. (2014) "Social exclusion as an object of economic analysis", *Visnyk Kyivsk'koho nats. universytetu im. Tarasa Shevchenka: ser.: Ekonomika*, no. 7 (160), pp. 14—19.
5. Hrynyak, K.V. (2015), "Social exclusion as the risk of labor market: the dynamics of it's development in Ukraine and it's implications", *Naukovyy visnyk KHDU*, no. 10, pp. 145—151.
6. Zlenko, N. N. "The risk in the society and the society of risk" [Online]. Available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/FilosNauk/2008_2/123.pdf (Accessed 18 June 2017)
7. Libanova, E. M. "Ukraine: Towards on Social Inclusion" [Online]. Available at: <http://svitppt.com.ua/politika/ukraina-na-shlyahu-do-socialnogo-zaluchennya.html>. (Accessed 18 June 2017)
8. Makarova, O.V. (2011), "Social exclusion in Ukraine: specific symptoms and assessment methodology", *Demohrafiya ta sotsialna ekonomika*, no.1, pp. 57—68.
9. Meshavkina, N. A. (2006) "Social risk in modern Russian society": Abstract of theof Ph.D. dissertation, Sociology sciences: 22.00.04, Ufa, 144 p.
10. HUMAN DEVELOPMENT REPORT (1994) Published for the United Nations. Development Programme (UNDP), New York. Oxford. Oxford University Press.
11. Royk, V.D. (2005), *Osnovy sotsyal'noho strakhovanyia [Fundamentals of Social Security]*, Ankyl, Moscow, Russia.
12. Roik, V.D. (2005) "Social insurance: theoretical and methodological foundations", *Chelovek i trud*, no 2, pp. 23—30.
13. Horkyn, A. P. (2000) *Sotsyalnaya éntsyklopedyya [Social Encyclopedia]*, BRÉ, Moscow, Russia.
14. Orlanyuk-Malytskja, L. A. and Yanovaja, S. YU. (2014) *Strakhovanye : uchebnyk dlya akademycheskoho bakalavryata [Insurance: a Textbook for the Academic baccalaureate]*, Yzdatelstvo Yurayt, YD Yurayt, Moscow, Russia.
15. Zalietov, O.M. and Soboliev, A.M. and Bondar, O.V. (2003), *Strakhuvannia vid neschasnykh vypadkiv [Insurance against accidents]*, Mizhnarodna ahentsiia "BeeZoone", Kyiv, Ukraine.
16. Bazylevych, V.D. (2008), *Strakhuvannia [Insurance]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.
17. Sukhanova, A. (2013), "Social risk of losing health as an element of the health insurance system", *Zbirnyk naukovykh prats CHDTU. Seriya: Ekonomichni nauk*, no. 35, pp. 147—153.
18. Topishko, N.P. (2009), "Social risks as a factors for the regulation of the system of social protection", *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiya" : zb. nauk. prats. Seriya "Ekonomika"*, no. 11, pp. 401—411.
19. Fedotov, D. (2003), "Methods of social risk management", *Izvestiya IGEA*, no 3—4 (36—37), pp.18—22.
20. Shavaryna, M. P. and Shamans'ka, N. V. Pension insurance in the context of social risks [Online]. Available at: <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file> (Accessed 18 June 2017)
21. Shymkiv, S. A. (2014), "The essence of social risks and their management in the context of insurance against accidents at work", *Ekonomika ta derzhava*, no. 5, pp. 93—96.
22. Yaroshenko, I.S. (2005), *Pravo sotsialnoho zabezpechennya. Navch. posib. [The right for social security. Teach. Guidances]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.06.17 р.